

Stine Grumsen

Den stærkeste overleverer – Et studie af en litteraturhistorisk myte om darwinismen i Danmark

Der skulle hermed, om det ikke med tilstrækkelig Styrke er sket før, være rammet en solid Pæl gennem Paastanden om, at J. P. Jacobsen introducerede Darwin i Danmark. (Helveg Jespersen 1947: 567)

Alle gode gange tre. Med denne artikel skal det for tredje gang forsøges at gendrive ovenstående myte, eller 'Paastand', der opstod i begyndelsen af 1880'erne, blev gendrevet første gang af historikeren Johannes C. H. R. Steenstrup og for anden gang i 1947 af videnskabshistorikeren Poul Helveg Jespersen. Myten lever stadig i bedste velgående og i år har den 125 års jubilæum. I den anledning vil denne artikel søge at gå bag om myten og give et bud på, hvorfor den er så sejlivet.

Darwinistiske myter

I år, hvor vi fejrer 200-året for Charles Darwins fødsel og omtalen og interessen for jubilaren er på sit højeste, bliver det stadig mere tydeligt hvor mange myter om Darwin og darwinismen, der flourer, ikke bare i populærkulturen, men også inden for grene af den akademiske verden. Videnskabshistorikere har gennem de seneste år afdækket en lang række myter, og med det seneste fokus på modtagelsen af darwinisme og evolutionsteori i lokale og nationale kontekster er endnu flere myter kommet op til overfladen (van Wyhe 2007, 2008; Kjærgaard 2006; Glick & Engels 2008).

Produktionen, reproduktionen, genfortællingen og afdækningen af myter er komplekse spørgsmål, der viser, at det er for simpelt at tænke myter som noget, der udelukkende forefindes inden for populærkulturen. Myter er også udbredte blandt forskere. Ofte lever myter videre inden for nogle dele af den akademiske verden længe efter at de officielt er blevet tilbagevist inden for

andre. En myte er ikke noget historikere kan afdække og tilbagevise én gang for alle – det er nødvendigt at gå bagom myterne og forklare deres oprindelse. I den forstand er myteafklivning en løbende udfordring.

Myten, dens gendrivelse og dens genkomst

Myten, det her skal handle om, er ikke ny. Striden står om, hvordan og hvornår Darwin og hans evolutionsteori blev kendt i den danske offentlighed. Alle-rede i 1883 gjorde historikeren Johannes C. H. R. Steenstrup opmærksom på problematikken i artiklen ”Darwinismen i Danmark eller Det mærkværdige Aar”, hvor han rettede en kritik dels mod journalisten og anmelderen Otto Borchsenius, der i to artikler havde hævdet, at offentligheden først fik nys om Darwins lære gennem en række artikler, J. P. Jacobsen publicerede i *Nyt dansk Maanedsskrift* i perioden 1871-73 og dels mod litteraturkritikeren Georg Brandes, der havde hævdet det samme. Ifølge Steenstrup var Darwin ”mindst 16 Aar før 1871 den Naturforsker, som Smaabørn og unge Mennesker først gjorde Bekjendtskab med” (Steenstrup 1892b: 131).¹

Mere end et halvt århundrede senere, i 1947, skrev videnskabshistorikeren P. Helveg Jespersen:

Fastslaaes kan det imidlertid, at det ikke var Jacobsen, der indførte Darwin til Danmark. Denne Paastand, som sikkert kan føres tilbage til Georg Brandes, der i 1883 skrev, at de første Artikler om Darwin i Norden skyldtes J. P. Jacobsen, har været ualmindeligt sejlivet og er vistnok stadig en udbredt Opfattelse. (Helveg Jespersen 1947: 561)

Det var Helveg Jespersens indtryk, at myten om Jacobsens pionerrolle i forbindelse med populariseringen af Darwin i Danmark, på trods af Steenstrups gendrivelse i 1883, stadig florerede i 1940’erne, og han fremhævede Anna Lincks *J. P. Jacobsen, et Levnedsløb paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer* som et eksempel på dette (Helveg Jespersen 1947: 562). Efter en omfattende gennemgang af danske populærvidenskabelige artikler og foredrag om evolutionsteori før 1871, konkluderede Helveg Jespersen:

Der skulle hermed, om det ikke med tilstrækkelig Styrke er sket før, være rammet en solid Pæl gennem Paastanden om, at J. P. Jacobsen introducerede Darwin i Danmark. (Helveg Jespersen 1947: 567, Helveg Jespersens kursivering)

Helveg Jespersen tog fejl; pælen var ikke solid. I dag er endnu et halvt århundrede forløbet, og myten trives stadig. Det seneste eksempel jeg har kunnet

opdrive stammer fra et kapitel i litteraturhistorikeren Jørn Erslev Andersens *Værkelighed*, der udkom i 2005. Der er tale om et genoptryk af en polemisk tale, Erslev Andersen holdt ved Det danske Kulturinstitut i Talinn, Estland, i 1996, hvori han kritiserede den gængse biografi-orienterede læsning af Jacobsen. I talen hedder det, at:

Jacobsen var [...] darwinist: han introducerede så at sige ene mand darwinismen i en bredere dansk sammenhæng med bl.a. en række populærvidenskabelige artikler og oversættelser af et par af Darwins hovedværker. (Andersen 2005: 141-42)

Ifølge Erslev Andersen var Jacobsen alene om at introducere darwinismen i Danmark, og Andersen er blot én blandt flere litteraturhistorikere, der siden Helveg Jespersens artikel udkom, har præsenteret Jacobsen som en pioner, der som den første gjorde darwinismen kendt i den danske offentlighed. Denne historie finder vi f.eks. også i Gyldendals nibindsværk *Dansk litteraturhistorie* (Dahl 2000a: 194) og i Marianne Stidsens artikel "En utopisk realist. J. P. Jacobsen, darwinismen og brandesianismen" i antologien *Det stadig moderne gennembrud*, hvor det hedder: "Som nævnt blev det Jacobsens lod at popularisere Darwin og darwinismen i Danmark" (Stidsen 2004: 128). En række tidligere eksempler på samme narrativ er nævnt i Lone Østergaards speciale *Darwins modtagelse i den danske kulturelle offentlighed 1871-1885* (Østergaard 1982: 22, I). Endvidere kan man finde fortællingen om Jacobsen og darwinismen i en række undervisningsmaterialer rettet mod gymnasier og folkeskoler (se f.eks. Kaspersen et al 1989: 114).

Som allerede Steenstrup og Helveg Jespersen har gjort opmærksom på, er der tale om en myte. Jacobsen var hverken først til eller alene om at introducere darwinismen i Danmark. Fra 1860 til 1871 skrev videnskabsfolk, journalister og gejstlige om 'den nye teori' i danske aviser, populære magasiner og tidsskrifter. Det første danske eksemplar af *On the Origin of Species* ankom til Danmark først på året i 1860, mere end ti år før Jacobsen publicerede sin første artikel om darwinisme, og i løbet af de næste ti år indkøbte både Det kongelige Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Landbohøjskolens bibliotek en række eksemplarer af værket (Kjærgaard & Gregersen 2006; Kjærgaard et al 2006; Grumsen 2006). *On the Origin of Species* har således været tilgængelig for det borgerskab, der frekventerede bibliotekerne, og dermed også for en lang række af de mennesker, der publicerede populærvidenskabelige artikler rettet mod en bredere offentlighed. Det er derfor heller ikke overraskende, at en omfattende mængde artikler, der introducerede og diskuterede darwinisme før 1871, dukkede op, da medlemmer af forsknings- og formidlingsnetværket

Darwin i Danmark finkæmmede forskellige biblioteker for nogle år siden. På en foreløbig liste over introduktioner til – og diskussioner af – darwinisme i danske tidsskrifter og aviser optræder intet mindre end 29 populærvideenskabelige artikler publiceret før 1871 (Darwin-arkivet 2008).

Alligevel lever myten om Jacobsen videre – spørgsmålet er hvorfor? For at forstå mytens baggrund og dens vedholdenhed må vi først kaste et blik på omstændighederne ved Jacobsens præsentation af darwinismen og litteraturhistoriske præsentationer af Jacobsen.

Jacobsen og eftertiden

Jacobsens skønlitterære forfatterskab har gjort ham kendt for eftertiden, men i 1870'erne var han forholdsvis ukendt i den danske offentlighed. Han havde så småt påbegyndt den litterære karriere, der senere skulle gøre ham kendt som en af pionererne for den litterære retning, litteraturkritikeren Georg Brandes indvarslede med sine forelæsninger i 1871, og som han senere, i 1883, med bogen *Det moderne Gjennembruds Mænd, en række portrater* betegnede ”Det moderne Gennembrud”. I denne bog præsenterede Brandes en række af de personer, som han anså for at være hovedaktørerne bag ’det modernes’ gennembrud i dansk åndsliv; herunder Jacobsen. For Brandes var Det moderne Gennembrud et ideologisk projekt, der bl.a. gennem en naturalistisk og samtidsdebatteerende litteratur skulle gøre op med religiøs dogmatisme, forældede traditioner og konservativ politik. Georg Brandes var bannerfører for en gruppe af radikale intellektuelle, der delte hans synspunkter og ønskede at bidrage til kritikken. Jacobsen var medlem af denne gruppe.

Jacobsen var uddannet botaniker, hans arbejde var velanset og i 1873 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om ferskvandsalger. At det var skønlitteraturen, og ikke algerne, der gjorde Jacobsen kendt for eftertiden, har betydet, at størstedelen af den eksisterende litteratur om Jacobsen er skrevet af litteraturhistorikere – ikke videnskabshistorikere. På grund af Jacobsens oversættelser af Darwins værker og hans interesse for naturhistorie, der bl.a. udmøntede sig i en række populære artikler om darwinisme, bliver darwinisme og evolutionslære som regel nævnt i litteraturhistoriske introduktioner til Jacobsen og hans værker, og hans skønlitteratur er op igennem tiden blevet tolket og læst ind i en evolutionær ramme (Algot Sørensen 1991: 363-366; 2002: 14-17; Thomsen 1962: 45-46; Fibiger 2000: 265, 267; Stidsen 2004).

Jacobsens popularisering af darwinisme og mytens oprindelse

Jacobsens oversættelser af Darwins *On the Origin of Species* og *Descent of Man* udkom i hæfteform i perioden 1871-75. Sideløbende med oversætterarbejdet skrev Jacobsen en række artikler om Darwins evolutionsteori, der blev trykt i *Nyt dansk Maanedsskrift* i perioden 1871-73. *Nyt dansk Maanedsskrift* var talerør for den gruppe, der samlede sig omkring Brandes i anden halvdel af 1800-tallet og blev kendt som brandesianerne. Som en ung og forholdsvis ukendt forfatter var det af afgørende betydning for Jacobsen at stå på god fod med litteraturkritikerne – særligt den indflydelsesrige Brandes. Historikeren Heidi Juul-Hansen har vist, hvordan darwinisme blev Jacobsens adgangstegn til gruppen af brandesianere (Juul-Hansen 2000; Kjærgaard & Gregersen 2006; Grumsen 2006).

Redaktøren for *Nyt dansk Maanedsskrift*, Vilhelm Møller, gjorde det klart i et forord til en posthum genudgivelse af Jacobsens artikler, at det var Møller selv, der i sin tid havde opfordret Jacobsen til at skrive artiklerne (Møller 1893). De fire artikler om Darwin, som Jacobsen skrev, var altså specifikt rettet mod *Nyt dansk Maanedsskrift* og dets læsere. Denne læserskare kan næppe betegnes som en bred dansk offentlighed, så allerede her rystes fundamentet for historien om, at Jacobsen skulle have introduceret Darwin for den danske *offentlighed*; hvis Jacobsen har introduceret Darwin for nogen, har det ikke været den brede offentlighed, men en helt specifik gruppe af radikale læsere, der færdedes i de samme kredse, som Jacobsen selv. Artiklerne præsenterede da også darwinismen på en måde, der faldt fuldt i tråd med den ateistiske agenda som Brandes lagde for dagen.

Brandes og Jacobsen vinklede darwinismen på en måde, der skilte sig radikalt ud fra den præsentation af darwinismen som den danske offentlighed havde været vidne til i 1860'erne, hvor artikler af eksempelvis zoologen Christian Frederik Lütken, forfatteren og ingeniøren Auguste Laugel og journalisten Rudolph Varberg hovedsageligt fokuserede på det videnskabelige grundlag for evolutionsteorien og dens praktiske og teoretiske konsekvenser for fremtidens naturvidenskab (Lütken 1863; Laugel 1862; Varberg 1865).

Med Brandes og Jacobsen blev darwinismen sat ind i en kulturpolitisk diskurs, der havde et helt andet ærinde end den populærvidenskabelige, formidlende ramme som 1860'ernes diskussioner havde fundet sted indenfor. For Brandes og Jacobsen kunne darwinismen bruges i opgøret med traditionen og kirken.

Ifølge Jacobsen og Brandes var darwinismen en teori, der kunne forklare alle aspekter ved livet gennem videnskab, og de mente, at selv menneskets natur og etik ville kunne beskrives i darwinistiske termer i en nær fremtid, hvorved religion ville overflødiggøres. I artiklen ”Darwins Theori” skrev Ja-

cobsen, inspireret af den schweiziske botaniker Wilhelm Naegeli (Algot Sørensen 2002: 12):

Denne Naturens Forandring henimod det Nyttige og Hensigtsmæssige erindrer om et lignende Omslag i Menneskeslægtens sociale Liv. Begge følge en Naturlov. Vi ombytte Underets gamle Poesi med Lovbestemthedens nye Poesi, vi bytte en vilkårlig, overnaturlig personlig Styrelse med en klar Naturorden. (Jacobsen 1871: 419)

Dette citat er uden tvivl faldet i god jord hos Brandes og brandesianerne. "Menneskeslægtens sociale liv" sidestilles med naturen; for begge er det gældende, at de er styret af naturlove frem for undere. På denne måde skubbes religiøs dogmatik til side, så der bliver plads til "høiere aandelige Fornødenheder" (Jacobsen 1871: 419). Som Brandes skrev i sin karakteristik af Jacobsen i *Det moderne Gjennembruds Mænd*, har Jacobsen forstået, "at Naturen ikke har nogen paaklistret Overnaturlighed behov, men, som den er, rummer al Stemning og alt Sværmeri." (Brandes 1883a: 152). Disse tre perspektiver i darwinismen; at der for det første ikke er brug for en skaber (religiøs dogmatik), for det andet, at der alligevel ikke mangler ånd i naturen, og for det tredje, at mennesket hører ind under de samme naturlove som alt andet levende, passede perfekt ind i brandesianernes livssyn og i deres opgør med traditionerne, der i brandesianernes øjne stod for en livsholdning, hvor mennesket, på grund af en gavmild skaber, der havde tildelt det en særligt fordelagtig plads i skaberværket, var hævet over naturen. For Brandes og brandesianerne var det ikke darwinismens videnskabelige meritter, der gjorde den interessant, men dens mulige kulturpolitiske konsekvenser. Det var ikke naturhistorisk darwinisme de promoverede, men kulturhistorisk.

Det er i dette lys Jacobsens erklæring om, at underets poesi gennem darwinismen er byttet ud med lovbestemthedens nye poesi, skal læses. Denne 'byttten ud' radikaliserede Brandes i sine forelæsninger over *Hovedstrømninger i det 19. århundredes litteratur*, hvor han gjorde det klart, at der med Darwin var indtrådt en ny tidsalder og en ny moral:

Vi som lever i Charles Darwins tidsalder, antager ikke mere muligheden af en oprindelig paradisisk tilstand og et fald. Der er ingen tvivl om at Darwins lære vil slå rettroenhedens moral til jorden ganske som Kopernikus' lære slog den rettroende dogmatik til jorden. Som Kopernikus' system berøvede kirkens himmerig dets udvortes sted, således vil engang Darwins lære berøve kirkens paradisiske dets. (Brandes 1966: 205)

Som botaniker og brandesianer havde Jacobsen flere interesser i at udbrede darwinismen. Han var selv naturhistoriker og havde derfor en faglig interesse i emnet, men han forstod samtidig at lægge vægt på de kulturpolitiske og naturfilosofiske aspekter af darwinismen som Brandes og brandesianerne kunne bruge i deres opgør med traditionen.

Jacobsens brandesianske interesse i darwinismen viste sig bl.a. i hans ordvalg. Han var ikke upartisk, da han oversatte Darwins værker. En undersøgelse af teksterne viser vigtige forskelle mellem Darwins ord og Jacobsens ord. Et godt eksempel er titlen på førsteudgaven af den danske oversættelse af *On the Origin of Species*. Jacobsen oversatte den originale titel *On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* [Om arternes oprindelse gennem naturlig udvælgelse eller bevarelsen af begunstigede racer i kampen for livet] til *Naturlivets Grundlove. Et forsøg på at bævde Enbeden i den organiske Verden*. Denne titel ligger temmelig langt fra betydningen af originaltitlen og viser, i hvilken grad Jacobsen i sit ordvalg var inspireret af Naegeli og den tyske biolog Ernst Haeckels naturfilosofiske og kristendomskritiske tilgang til evolutionsteorien (Algot Sørensen 1991; 2002). Jacobsen fortegnede Darwin og drejede darwinismen i en naturfilosofisk og politisk retning. Der var tale om en 'jacobsensk darwinisme'; en darwinisme, der faldt i tråd med brandesianernes ideologiske projekt.

Med sit ateistiske verdenssyn og sin liberale politiske agenda ønskede Brandes, at darwinisme i offentlighedens bevidsthed skulle være 'jacobsensk darwinisme'. Samtidig kunne det styrke brandesianernes sag, hvis en mand fra deres egne rækker havde æren for at have indført et af kernebegreberne i den debat, de ønskede at rejse.² Brandes fremmede den 'jacobsenske darwinisme' ved at hyldede darwinismen som noget ganske nyt og spændende og Jacobsen som den radikale helt, der så lyset og bragte darwinismen til Danmark. Dette skete eksempelvis i hans biografi over Jacobsen i *Det moderne Gjennembruds Mænd* (Brandes 1883a) samt i et efterskrift til en af Jacobsens noveller, der blev publiceret i *Deutsche Rundschau* i 1883 (Brandes 1883b: 301).³

Det er derfor ikke underligt, at både Steenstrup og Helveg Jespersen mener, at mytens oprindelse skal findes hos Brandes. De henviser netop til det omtalte efterskrift i *Deutsche Rundschau*. Her hedder det:

Jacobsen [...] skrev i årene 1871-72 de første artikler om Darwin og hans grundideer, der blev offentliggjort i det skandinaviske Norden. (Brandes 1883b: 301)

Der findes imidlertid en tidligere omtale af Jacobsen som den, der populariserede darwinismen i Danmark. På samme tid som Brandes talte for en jacob-

sensk darwinisme, gav også den konservative litteraturhistoriker Fr. Winkel Horn Jacobsen æren for at have ”indført Darwin for det større Publikum” (Winkel Horn 1881: 432). Eftersom Winkel Horn var konservativ, havde han ikke den samme agenda som Brandes, da han tilskrev Jacobsen æren for at have introduceret Darwin i en dansk kontekst. På dette tidspunkt – ved slutningen af 1800-tallet – blev bøger om naturvidenskabelige emner anset for at have en naturlig plads i litteraturhistorien på lige fod med skønlitteratur. Winkel Horn nævner ikke Jacobsens artikler, og hans udtalelse skal derfor ses som en simpel tilkendegivelse af, at Jacobsen med sine oversættelser gjorde Darwins bøger tilgængelige for en generel læserkreds.

Der er ingen tvivl om, at myten om Jacobsen som den, der som den første (og eneste) populariserede Darwins teorier i Danmark, stammer fra Brandes’ sideløbende promovning af Jacobsen, darwinisme og ateisme i de tidlige 1880’ere, men det er vigtigt at have for øje, at Winkel Horns omtale af Jacobsen retrospektivt kan have bidraget til opretholdelsen af myten, når senere generationer af litteraturhistorikere har taget hul på emnet darwinisme i Danmark.

Hvorfor trives myten stadig?

På grund af Jacobsens såvel som Brandes’ ateistiske promovning af darwinisme, blev Jacobsens artikler i *Nyt dansk Maanedsskrift* katalysator for en offentlig debat af proportioner, der ikke var set hidtil. I såvel artiklerne som oversættelserne af Darwins værker, hentede Jacobsen inspiration i tysk naturfilosofi og kristendomskritik. Den offentlige debat fokuserede mere på darwinismens betydning for det åndelige liv og religionens rolle i samfundet end på det videnskabelige indhold af evolutionsteorien. Hvor 1860’ernes debatter fortrinsvis drejede sig om det saglige indhold af evolutionsteorien, kan debatterne, der fulgte i kølvandet på Jacobsens og Brandes’ ateistiske vinkling af darwinismen, karakteriseres som værdidebatter. Disse værdidebatter lagde sig tæt op ad den type debat, som Brandes ønskede, at litteraturen skulle tage del i, da han erklærede, at litteraturen skulle sætte problemer under debat (Dahl 2000b: 232).

Spørgsmål om religion, ateisme og videnskab stod centralt i dansk litteratur i anden halvdel af 1800-tallet, og dansk litteraturhistorie har været kendetegnet ved en stærk interesse for kulturpolitiske værdidebatter. Når litteraturhistorikere har taget darwinismen op, har det været under en kulturel, snarere end en naturvidenskabelig optik. Det er darwinismens virkningshistorie og de debatter, der opstod i litterære miljøer i dens kølvand, der har interesseret litteraturhistorikere. Her spillede Jacobsen og Brandes helt centrale roller. Ved

hjælp af Jacobsens darwinisme iscenesatte Brandes en politisk debat, der gik ud over naturvidenskabens beføjelser.

Litteraturhistoriens kulturelle fokus kan forklare, hvorfor litteraturhistorikere ikke har haft grund til at sætte spørgsmålstegn ved Brandes' redegørelse for, hvordan darwinismen blev introduceret til den danske offentlighed. 1860'ernes popularisering af darwinismen har (indtil videre) ikke været litteraturhistorisk relevant. Ligesom det ikke var det videnskabelige grundlag for darwinismen, der interesserede brandesianerne, men de kulturelle konsekvenser, der kunne drages, har det ikke været 1860'ernes naturvidenskabelige dannelse af den danske offentlighed, der har interesseret dansk litteraturhistorie, men 1870'ernes kulturpolitiske iscenesættelse af en naturvidenskabelig teori.

Myter overlever, når de stærkeste overleverer. Brandes indtager en vigtig position i dansk litteraturhistorie, og hans overlevering af darwinismens ankomst til Danmark finder vi stadig den dag i dag. Siden hans tid har mange litteraturhistorikere ukritisk accepteret og reproduceret hans redegørelse for, hvordan darwinismen fandt vej til den danske offentlighed.

Hvad kan vi lære? – Historiografiske refleksioner

Moralen af denne historie om litterære helte og historikere synes at være, at der er behov for mere samarbejde mellem historikere inden for forskellige felter, hvis vi vil undgå myter. Når vi afdækker historiske myter er det af afgørende betydning, at vi kaster et blik på, hvordan vores emne behandles inden for andre historiefag. Jeg foreslår ikke, at historikere skal udspionere hinanden, men at mere interaktion på tværs af discipliner kan forebygge, at myter opstår og reproduceres ukritisk.

Et samarbejde mellem litteraturhistorikere og videnskabshistorikere kan vise sig frugtbart for begge parter. Selvom det ikke var Jacobsen eller Brandes (eller nogen anden litteratur-skikkelse), der først populariserede Darwin og hans teori, er historien om darwinisme i Danmark *efter* 1870 tæt forbundet med 1800-tallets litterære miljø.

Hvis vi vil forstå den danske modtagelse af Darwins *værker*, må vi først lære at forstå det sprog, hvorpå de blev skrevet og læst. Dette var *ikke* Darwins sprog. Det var oversætterens sprog; Jacobsens sprog. For at kunne forstå hvordan *On the Origin of Species* og *Descent of Man* er blevet (og bliver⁴) modtaget i Danmark, må vi forstå Haeckels, Naegelis, Brandes' og Jacobsens ideer og, vigtigere endnu, Jacobsens farverige, knudrede og labyrintiske sprog. Ingen kender dette sprog bedre end litteraturhistorikerne. Derfor er det sandsynligt, at et samarbejde mellem videnskabshistorikere og litteraturhistorikere vil kunne kaste nyt lys over modtagelsen af Darwins værker i Danmark.

Noter

¹ Det skal her bemærkes, at de 16 år betyder, at Steenstrup går længere tilbage end udgivelsen af *On the Origin of Species* (1859), hvilket skyldes, at bemærkningen er en gengivelse af et udsagn om, at J. P. Jacobsen introducerede Darwin. Johannes C. H. R. Steenstrup var søn af den danske naturforsker Japetus Steenstrup, der korresponderede med Charles Darwin, men aldrig accepterede Darwins evolutionsteori.

² At darwinismen indtog en særlig plads i brandesianernes 'sætten problemer under debat', fremhæves også af Steenstrup, der i en artikel i 1889 skrev: "I hvert Fald fordredes det [af brandesianerne], at alle de, der ønskede at regnes mellem de i Aanden Privilegerede eller hvad der duer her i Norden, maatte udhænge Evolutionslærens Fane" og han fortsætter: "det [var] ret morsomt at se, med hvilken Iver man ofte ved en henkastet Bemærkning, en lille Mellemsætning pligtskyldigst gjorde opmærksom paa, at man vidste, at Feltraabet var Evolution, og kjendte Stikordet, at "vi leve i Charles Darwins Dage"." (Steenstrup 1892a: 140). Det 'stikord', som Steenstrup nævner, synes næsten ordret at være taget fra det oven for nævnte citat fra Brandes forelæsninger.

³ Netop Deutsche Rundschau kan som talerør for liberal-radikale ønsker om positivisme i videnskaberne og realisme i kunsten ses som den tyske parallel til *Nyt dansk Maanedsskrift*. I Gyldendals Verdens Litteraturhistorie beskrives Deutsche Rundschau som "symbolet på gennembrudsrealismen som en nordeuropæisk fælleskultur", hvor tidsskriftet fungerede som brohoved for skandinaviske realisters indflydelse på tysk litteratur med folk som Georg Brandes og J. P. Jacobsen som betydningsfulde bannerførere (Melberg 1988: 223).

⁴ Indtil videre er Jacobsens oversættelser de eneste danske versioner af Darwins hovedværker. En nyoversættelse af *On the Origin of Species* udkommer i 2009.

Litteratur

Algot Sørensen, Bengt (1991): "Naturalisme og naturfilosofi: Om J. P. Jacobsen, Darwin og Ernst Haeckel", *EDDA*, nr. 4, s. 359-367.

Algot Sørensen, Bengt (2002): "J. P. Jacobsen – darwinist og digter", *Kritik*, nr. 155/156, s. 11-17.

Andersen, Jørn Erslev (2005): *Værkelighed*, Gylling: Modtryk.

Brandes, Georg (1883a): *Det moderne Gennembruds Mænd, en række portrater*, København: Gyldendalske Boghandels Forlag.

Brandes, Georg (1883b): "Nachwort", s. 300-301 i J. P. Jacobsen: "Die Pest in Bergamo. Von J. P. Jacobsen. Mit einem Nachwort von Georg Brandes", *Deutsche Rundschau*, vol. 35, april-juni, s. 294-301.

Brandes, Georg (1966, [1871]): *Hovedstrømninger i det nittende Århundredes Litteratur, Bind 1: Emigrantlitteraturen*, København: Jespersen og Pios Forlag.

Dahl, Per (2000a): "Den frie tanke" i Lise Busk-Jensen et al (red.): *Dansk Litteraturhistorie*, vol. 6: *Dannelse, folkelighed, individualisme 1848-1901*, København: Gyldendal, s. 187-199.

- Dahl, Per (2000b): "Georg Brandes" i Lise Busk-Jensen et al. (red.): *Dansk Litteraturhistorie*, vol. 6: *Dannelse, folkelighed, individualisme 1848-1901*, København: Gyldendal, s. 229-240.
- Darwin-arkivet (2008): "Materiale om darwinisme i Danmark 1860-1909", <http://www.darwin.au.dk/arkivet/bibliographies/earlyliterature>, besøgt 25. juni 2008.
- Fibiger, Johannes (2000): "J.P. Jacobsen" i Benedicte Kieler & Klaus P. Mortensen (red.): *Gads danske forfatterleksikon Litteraturens stemmer*, København: Gads forlag, s. 264-270.
- Glick, Thomas F. & Eve-Marie Engels (red.) (2008): *The Reception of Charles Darwin in Europe*, Cambridge: Continuum International Publishing Group.
- Grumsen, Stine (2006): "Introduction to the Danish translation of Darwin's *Origin of Species* (1872)" i John van Wyhe (red.), *The Complete Work of Charles Darwin Online*, University of Cambridge, www.darwin-online.org.uk.
- Helveg Jespersen, P. (1947): "Om J. P. Jacobsens Darwin-studier", *Gads danske Magasin*, årg. 41, s. 561-573.
- Hertel, Hans (2004): "Indledning. Det stadig moderne gennembrud?" i Hans Hertel (red.), *Det stadig moderne gennembrud*, Viborg: Gyldendal, s. 7-18.
- Jacobsen, J. P. (1871): "Darwins Theori", *Nyt dansk Maanedsskrift*, vol. 1, s. 283-302, 394-419.
- Juul-Hansen, Heidi (2000): *Darwins evolutionsteori blandt danske naturvidenskabsmænd 1860-1880*, upubliceret speciale, Institut for Historie, Københavns Universitet.
- Kaspersen, Peter et al (1989): *Spurvesol*, bd. 2, Danmark: Dansklærerforeningen.
- Kjærgaard, Peter C. (2006): "De store Darwin-myter" i Peter C. Kjærgaard (red.): *Darwin i Danmark*, Århus: Aarhus Universitet, www.darwin.au.dk.
- Kjærgaard, Peter C. et al (2006): "Darwin in Denmark – An introduction" i John van Wyhe (red.): *The Complete Work of Charles Darwin Online*, University of Cambridge, www.darwin-online.org.uk.
- Kjærgaard, Peter C. & Gregersen, Niels Henrik (2006): "Darwinism comes to Denmark", *Ideas in History*, vol. 1, no. 1-2, s. 151-175.
- Laugel, Auguste (1862): "Arternes Oprindelse, en ny naturhistorisk teori I-IV", *Fædrelandet* 11., 12., 13. og 14. august.
- Lütken, Chr. F. (1863): "Darwins Theori om Arternes Oprindelse 1-3", *Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaben*, 2. rk., 5. bd., s. 1-33, 131-162, 217-243.
- Melberg, Arne (1988): "Realismen i Nordeuropa", i Hans Hertel (red.): *Værdens litteraturhistorie*, bd. 5, København: Gyldendalske boghandel, s. 221-249.
- Møller, Vilhelm (1893): "Forord" i J. P. Jacobsen & Vilhelm Møller: *Darwin, hans Liv og hans Lære*, København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Stidsen, Marianne (2004): "En utopisk realist. J. P. Jacobsen, darwinismen og brandesia-nismen" i Hans Hertel (red.): *Det stadig moderne gennembrud*, Danmark: Gyldendal, s. 123-144.
- Steenstrup, Johannes C. H. R. (1892a, [1889]) "Anvendt Darwinisme" i *Fra fortid og nutid. Historiske skildringer for alle*, København: Rudolph Kleins Eftf. , s. 139-174 (oprindeligt

- trykt i *Dagbladet* 25., 27., 31. august og 4. september 1889).
- Steenstrup, Johannes C. H. R. (1892b [1883]): "Darwinismen i Danmark eller Det mærkværdige Aar" i *Fra fortid og nutid. Historiske skildringer for alle*, København: Rudolph Kleins Eftf., s. 130-138 (oprindeligt trykt i *Dagbladet*, 12. juli 1883).
- Thomsen, Ejnar (1962): *Dansk litteratur efter 1870*, København: Rosenkilde og Bagger.
- Varberg, Rudolf (1865): "Om skævheden hos Flynderne", *Fædrelandet* 1. juli, s. 1.
- Winkel Horn, Fr. (1881): *Den danske Litteraturs Historie fra dens Begyndelse til vore Dage*, København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Wyhe, John van (2007): "Mind the gap: Did Darwin avoid publishing his theory for many years?", *Notes and Records of the Royal Society*, vol. 61, s. 177-205.
- Wyhe, John van (2008): "Misconceptions", *The Guardian*, 9. februar 2008.
- Østergaard, Lone (1982): *Darwins modtagelse i den danske kulturelle offentlighed 1871-1885*, upubliceret speciale i dansk, Københavns Universitet.